

בין המערכות 9

אפריל - מאי 2021

יוצא לאור על ידי "מערכות", בית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי

www.maarachot.idf.il

תוכן עניינים:

מערכות הגנה: ההגנה בתנועת הבריחה – אימונים צבאיים של שורדי השואה / מירי נהרי /
08.04.2021

הצנחנים באלג'יריה / אל"ם (מיל") בעז זלמנוביץ' / 27.04.2021

על "המלחמה בין אנשים" ואיום מדינתי: סקירת ספרו של רופרט סמית התועלת שבכוח / ד"ר טל
טובי / 06.05.2021

מדוע במשך כ-20 שנה לא השכילו צה"ל וממשלות ישראל לחסל את הטרור מעזה? / אלוף
(דימ') זאב אלמוג / 26.05.2021

מערכות הגנה: ההגנה בתנועת הבריחה - אימונים צבאיים של שורדי השואה

מירי נהרי, פסיכולוגית חינוכית, קלינית ורפואית, יו"ר עמותת מורשת הבריחה, דור שני לשליחי המוסד לעלייה ב' לאירופה לפעילות למען ניצולי השואה 08.04.2021

הגנה תנועת הבריחה ניצולי שואה קפא"פ מערכות הגנה

יותר ממחצית מן הכוח הלוחם של צה"ל במלחמת העצמאות היו ניצולי שואה. רוב הפליטים בדרך נדודיהם למדו מקצוע. הצעירים עסקו גם באימונים צבאיים וטרומ צבאיים, שנעשו בחשאי, כדי שיוכלו להילחם למען ארצם

קבוצת בנות באימונים בהוכלאנד

כבר במאי 1946, לאחר ביקור במחנות פליטים בגרמניה, דיבר דוד בן-גוריון על הצורך לארגן עלייה חמושה, שתהיה לעלייה ג' - מערכת של אנשים, פליטים ושליחים ארץ-ישראלים חמושים, שתפקידם יהיה לפרוץ לארץ-ישראל, זאת תוך התנגשות עם הכוחות הבריטיים. עלייה ג' לא יצאה לפועל. במחנות הפליטים היה צורך להתמודד עם שלושה אתגרים:

* דאגה לביטחונם של הניצולים במהלך נדודיהם בדרכים ובמחנות. הניצולים באירופה היו עקורים ומוקפים בשנאה. האנטישמיות לא חוסלה עם נפילת הנאצים, והשורדים סבלו מהתנכלויות רבות. על ירמיהו רבינא, חבר אגודת השומרים¹, הוטלה האחריות על לנושא הביטחון במחנות. למשל, במחנה סמוך למינכן נמנע פוגרום בפליטים היהודים על-ידי פליטים פולנים רק הודות להתערבות מהירה של כוחות צבא אמריקניים¹. המצב שבו יהודים תלויים לביטחונם בטוב לבם או בזמינותם של אחרים לא התאים לתפיסות של מפקדי ההגנה. נעשה אף ניסיון, שלא עלה יפה, להקים במחנות יחידת משטרה מבין הפליטים. השיטור לא התאים לניצולים שכן שוטרי הגטאות והקאפואים היו עדיין טריים מדי בזיכרון.

* החשש מפעילות אלימה ולא שקולה מצד הניצולים - עקב רגשי זעם, עלבון או ייאוש. הקמת ארגון מעין צבאי במחנות נועדה לתעל את הכעס והרצון לנקמה לאפיקים מבוקרים, אחראיים וחיוביים. אירוע אחד מני רבים התרחש באביב 1946 במחנה ליד שטוטגרט. שוטרים גרמנים נכנסו ברשות שלטונות המחנה לחפש זייפני כספים תוך כדי השמעת קריאות "יהודים החוצה" (יודן ראוס) המוכרות והשנואות. הפליטים הזועמים הסתערו על השוטרים, ואלה פתחו באש. בתקרית נהרג פליט שואה יהודי, והיה קשה להרגיע את הרוחות. היה ברור כי יש לרתום את הפליטים, שחלקם היו לוחמים פרטיזנים, כאלה שעמדו באימי המחנות והיו מלאי כעס ורצון לנקמה, למסגרת מתאימה, למשל, לגייס אותם כלוחמים בארגון צבאי. כמו כן היה הכרחי להתייחס לנושא הנקם. היו ניצולים ששאפתם לנקום הייתה חזקה, והייתה מבוססת על התחושה שקול דמי אחיהם צועקים אליהם מן האדמה. עם זאת פעולות נקמה, בוודאי ספונטניות ואישיות, היו עלולות להוביל למצבים מסובכים שיסכנו את שלום הניצולים ואת פעולות הבריחה.

* הכנת עתודה של צעירים שיהיו לאחר עלייתם לארץ כוח לוחם. בארץ התקבלה החלטה להטיל על ארגון ההגנה להקים סניפים של ההגנה במחנות באירופה, שיכשיר צעירים לפעילות צבאית או טרום צבאית מסודרת ומאורגנת.

באביב 1946 מינה בן־גוריון את נחום שדמי (קרמר) למפקד ההגנה באירופה. עם הגיעו לאירופה הוא החל בהקמת סניפי הגנה במחנות השונים ובנקודות שבהן התרכזו הניצולים. הפעילות הייתה צמודה לפעילות הבריחה וההעפלה. מטה ההגנה נקבע בפריז, שהיה מקום נוח לפעילות מחתרית של התנועה הציונית. שדמי נעזר בחיילי הבריגדה, במיוחד ב"כפילים". מדובר בחיילי הבריגדה היהודית שפעלו באירופה במשימות הברחה והגנה. אלה העניקו את זהותם לפליטי שואה, והם הגיעו לארץ מצוידים בתעודותיהם ולבושים בבגדי החיילים. בהמשך הגיעו לאירופה שליחים נוספים של ארגון ההגנה כדי לארגן מערכי אימונים מקצועיים ומורכבים יותר.

הגיבוש וההכשרה של קבוצות המודרכים נתקלו בקשיים בשל השינויים הרבים שחלו באוכלוסיית המחנות. קבוצות של צעירים עזבו את מחנות האימונים בדרכם לאוניות ההעפלה לארץ־ישראל והגיעו אליהם קבוצות חדשות. הניצולים הצעירים קיבלו אימונים קדם צבאיים במסווה של פעילות צופים ואגודות ספורט. הם עסקו בפעילות גופנית, באימוני ספורט, בתרגילי סדר ויצאו למסעות בסביבת המחנה. חלק מהם למדו גם קפא"פ (קרוב פנים אל פנים). היו מחנות קיץ נטושים במקומות מרוחקים בהרי האלפים ובמרתפים של טירות עזובות שבהם התאמנו החניכים בהפעלת כלי נשק. תוכנית האימונים הייתה מבוססת על כעשר שעות לימוד ביום – שש שעות אימונים וארבע שעות "תרבות", כלומר לימודי עברית, תולדות ישראל, ידיעת הארץ, תנ"ך ויהדות ותולדות ההגנה וההתיישבות.²

בתום מחזור אימונים הושבעו החניכים מול דגל הלאום והתנ"ך בטקס סודי מרשים. השבועה כללה כמה התחייבויות:

* להיאבק למען עליית שארית הפליטה מאירופה לארץ־ישראל בכל הדרכים והתנאים שייקבעו על־ידי ההסתדרות הציונית העולמית.

* להגן על חייהם, שלומם וכבודם של אחיהם היהודים בכל מקומות הימצאם ובהתאם להוראות הממונים - זאת תוך נכונות למלאן בדיוקנות וללא היסוס.

* לשמור על טוהר הנשק, על סודיות הארגון ולהקדיש את חייהם למלחמה הציונית־חלוצית כדי לכונן את עצמאותו המדינית של עם ישראל בארץ־ישראל.

הפלוגה הראשונה, שמנתה כ־130 חניכים, בפיקודו של מנחם גרוס (גורן), עמדה לעלות לארץ באביב 1947. הם הושבעו בטקס חגיגי, שבו נכח יגאל אלון שביקר אז באירופה, וקיבלו סמל יחידה. למחרת עלתה הקבוצה על האונייה "שבתאי לוזינסקי" והפליגה לארץ־ישראל.³

שיעור קפא"פ, בית ספר בהוכלאנד

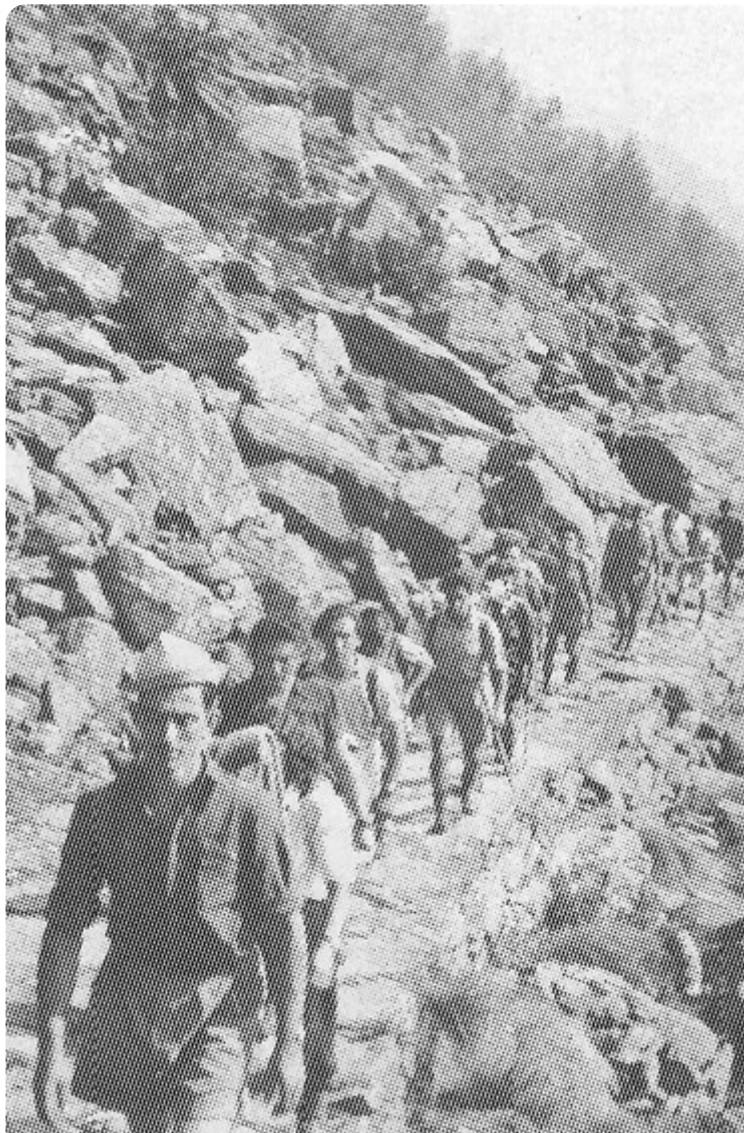
קורס המדריכים הראשון התקיים בינואר 1946 בקיבוץ וילבד ליד נירנברג. החניכים בוגרי הקורס חזרו למחנות שמהם באו כדי להקים סניפי הגנה. ארגון ההגנה באירופה התנהל כגוף חשאי, שבין מרכיביו התקיים מידור, ובד בבד כמסגרת לאומית כללית, על־מפלגתית, שהפכה לגורם מאחד. הקשר בין המדריכים הארץ־ישראלים לחניכים היה מורכב - רובם לא ידעו יידיש, לא הכירו את הלכי הרוח של הניצולים ולא תמיד הפנימו עד כמה נוראים היו האירועים שעברו על החניכים הצעירים שלהם בעת המלחמה. הנערים, שרובם לא ידעו עברית, התקשו לתקשר עם המדריכים מן הארץ, היו ירודים מבחינה פיזית, ודפוסי ההתנהגות שלהם המשיכו להיות הישרדותיים כפי שהיו בזמן המלחמה, למשל, שקרים וגניבות. רבים מן הנערים סבלו מפחדים, התקשו להאמין בזולת, היו מוצפים ברגשי כעס והייתה להם נטייה לאגור בגדים, אוכל וחפצים.

בסוף 1946, ערב הקונגרס היהודי ה־22, נפגשו שבעה ראשי ארגון ההגנה באירופה ובצפון אפריקה לכינוס ראשון בפראג.⁴ באביב 1947 ביקשו אנשי הבריגדה לסיים את פעילותם באירופה ולחזור הביתה. בקיץ 1947 הגיעו כ־40 שליחי הגנה חדשים למחנות באירופה. שני סוגי מדריכים נבחרו כשליחים: מדריכים צבאיים טובים, מ"מים מוסמכים ואנשים מבוגרים יותר, בעלי ניסיון ציבורי רב יותר. בישיבת המטה הראשונה במשרד הגיוס הראשי בפריז נקבעו עקרונות המסגרת: "המטרה היא [...] לקבל את המגויסים למסגרת ארגונית קבועה; לחנכם ברוח ההגנה; להקנות להם, בגבולות שהייתם בבסיס, הרגלי משמעת, סדר, ניקיון וסולידריות; להעלות כושרם הפיסי על בסיס אימון מפורט ומתמקד; לאמנם במקצועות יסוד (נשק) בגבולות היכולת והזמן; לכוון לעלייתם כיחידה, ככל שהדבר אפשרי, ולמוסרם בארץ עם כל המידע הדרוש לגבי אימוניהם; לטפל ולזרז את עלייתם של מומחים הדרושים למאמץ המלחמתי; למנוע הסתננות של אלמנטים מזיקים לשרות הצבאי וכל הקשור לריגול מצד הבריטים; למנוע הסתננות אלמנטים פסולים מבחינה פיסית".⁵

מפקד במחנה בפולין

בכנס שנערך בסוף 1946 בפראג נמסר כי בגרמניה, באוסטריה, בהונגריה וברומניה יש כ־6,000 טוראים מתאמנים וכ־900 חניכים במסגרת ההגנה. בגרמניה בלבד היו 52 מחנות אימונים. נתוני סיכום פעילות ההדרכה של ניצולים כמפקדי כיתות, שיחזרו למחנות מהם הגיעו להדרכת נערים שורדים מיוני 1947 עד ינואר 1948 היו כלדלהלן:⁶

מסע אימונים באיטליה

העבודה התרחבה ל־11 מדינות ונוצרה בעיה של קיום קשר בין הסניפים השונים. מההתחלה אסר שדמי על שימוש בטלפון כמכשיר קשר, פרט למקרים קיצוניים. לפיכך נקבע העיקרון של עצמאות הפיקוד ואחריותו על הפעילות בכל אחת מן המדינות. ב־105 סניפי הדרכה התאמנו כ־24 אלף חניכים כולל מדריכים.

בגרמניה ובאוסטריה גלזר (גל). בהוכלנד שליד מינכן הוקם בית־ספר קבוע במחנה הדרכה לשעבר של היטלר יוגנד. המטרה הייתה שמדריך ניצול יקבל קבוצה של צעירים לא מאורגנים, יאמן אותם כיחידה ויעבור יחד אתם את הגבול בדרך לארץ־ישראל. בכל מחנה פליטים בגרמניה הוקם סניף הגנה צמוד לבית־הספר. בנובמבר 1947 היו בגרמניה בלבד כ־1,350 חברי ארגון.

יחידת אימונים באיטליה

באיטליה היה קצב ההעפלה מהיר יותר, ולכן האימונים התמקדו בשמירה על סדר ומשמעת על אוניות המעפילים ובמלחמה בבריטים בחופי הארץ. בינואר 1948 עברו באיטליה 263 חניכים את הקורסים והפכו למפקדי כיתות ב־24 סניפים במחנות שונים.⁷

בצרפת התבססה הפעילות על זו שהייתה קיימת בתקופת המחתרת הצרפתית - Armee Juive (הצבא היהודי). דוד שאלתיאל הקים קשר עם המחתרת היהודית כבר בפברואר 1945, וחברי המחתרת היהודית הצטרפו לארגון ההגנה כגוף אחד שלם. נעשתה עבודה אינטנסיבית עם בני נוער במחנות במרסיי לקראת העלייה, והוקם בית־ספר סמוך לעיר ליון. בנובמבר 1947 הגיע מספר חניכי ההגנה בצרפת ל־1,000. במדינות מזרח אירופה התנהלה הפעילות בעיקר במסגרת תנועות הנוער החלוציות. לא הייתה אפשרות לאימוני נשק, והפעילות התמקדה בחינוך קדם צבאי וציוני עיוני במסווה של קורסים לספורט.

קורסים מיוחדים

באירופה התקיימו שני קורסים מיוחדים. האחד קורס צניחה שהתקיים בקיץ 1947 בצ'כוסלובקיה בפיקודו של חיים גורי, שבו השתתפו 28 חניכים ניצולי שואה. גורי כתב כיצד בהתחלה חשש כי חניכיו לא יעמדו באימונים המפרכים ובמילוי המשימות. ואולם, חששותיו התבדו. כולם סיימו את הקורס בהצלחה.⁸ הקורס השני התקיים במרסיי בשלהי 1946 ובו השתתפו הגדעונים - אנשי הקשר הלא לגאלי במחנות הבריחה ועל אוניות המעפילים.⁹ הגדעונים היו אנשי הפל"ם (הזרוע הצבאית הימית של הפלמ"ח), אשר הוכשרו לתפקידם בארץ. אותרו כ־20 בחורים צעירים ניצולי שואה שהתאימו לתפקיד. ניתנה העדפה לדוברי עברית. אלה עברו הכשרה בתחום הקשר החשאי.¹⁰ הראשון שעלה כגדעוני לאוניית מעפילים, וכך גם כעולה לא לגאלי, היה מנחם בן־ימי, חייל לשעבר בצבא האדום, ובהמשך - פעיל בריחה.

הקשיים שעמם התמודדו שליחי ההגנה

המדריכים נתקלו בקשיים בגיוס חניכים. כמו כן התלוננו על מחסור במדריכים ובציוד ועל כך שאין להם שפה משותפת עם החניכים. הם התגעגעו הביתה וחשו בדידות בניכר. רבים מהם טענו שהניצולים חלשים פיזית, שהם נוהגים לגנוב, לשקר, לסרסר, שאין להם אמון במבוגרים ושאינם ממושמעים. דפוסיהם ההתנהגות שלהם נבעו מהתקופה שבה היו נחוצים לצורכי הישרדות, אולם בתקופת הקורס הם היו בעייתיים. הניצולים סברו שהמדריכים אינם מתייחסים מספיק למצבם הנפשי ואינם מנסים להבין את רגשותיהם. הייתה דאגה לגוף - הדרכה פיזית, ספורטיבית, צבאית. נראה שהדגש בקורס הושם על הפן הלאומי, ולא על היחיד ועל מה שעובר עליו. מטרת האימונים הייתה ליצור "אדם חדש": להשיל את אישיותם, את עברם ואף את שמותיהם ולהפוך אותם לאנשים חדשים. ואכן, לאחר הקורס "הם הפכו לאנשים חופשיים שהחלו לפעול מתוך רצון ואהבת העבודה, התחזקו בגופם והזדקפו".¹¹

המדריכים סברו שהקורסים חוללו פלאות בנערים. אריה אמיר, אחד היחידים שהתייחסו לנפש החניכים, סיפר: "את החניכים אספנו ממחנות שונים. [...] התמקמנו במבנה גדול [...] והנהגנו משטר קפדני של קיבוץ. היה עלינו ללמד חלק מהחניכים מנהגי אכילה, התנהגות חברתית, שהיו זרים להם עקב שהייה ממושכת ביערות, במחנות ובגטאות. [...] הם למדו עברית, היסטוריה ישראלית ותרגול צבאי. את הערבים בילנו בשירה ובריקודים. לאחר שבועות מספר זקפו הבחורים והבחורות קומתם, העברית הפכה לשפה מדוברת, ואפשר היה להבחין בניצוח של גאוה בעיני החניכים".¹²

עברו שנים רבות עד שהתאפשר לניצולים להיזכר ולספר את סיפורם - שאף פעם כבר לא יהיה מלא.

* **"מערכות הגנה - מאה שנים לארגון ההגנה"** הוא מיזם משותף ל"מערכות" - בית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי, לארגון חברי ההגנה וליחידת המוזאונים והמורשת של משרד הביטחון. עורך ראשי: תא"ל (מיל) ד"ר אפרים לפיד. הנתונים, הדעות והתפיסות הכלולים במאמרים הם באחריות הכותבים.

מסדר בבסיס האימונים "מזרע" בצרפת, לפני היציאה לנמל מרסיי

הערות

- [1] יהודה סלוצקי, **תולדות ההגנה**, (כרך שלישי), ממאבק למלחמה, חלק שני, עם עובד, 1972, עמ' 1070.
- [2] יהודה בן־דוד, **שליחות ההגנה באירופה**, מרכז לתולדות כוח המגן ע"ש גלילי ותג הוצאה לאור, 1995, עמ' 299.
- [3] סלוצקי, 1972, עמ' 1075-1076.
- [4] בן־דוד, 1995, עמ' 78.
- [5] שם, עמ' 111.
- [6] שם, עמ' 84.
- [7] שאול דגן, **ספר הגדוד השלישי**, החטיבה היהודית הלוחמת (חי"ל) במלחמת העולם השנייה, איגוד החיילים המשוחררים בישראל- ועד הגדוד השלישי, הקרן הישראלית ע"ש תד הריסון, 1996, עמ' 321.
- [8] חיים גורי, **חותם הזיכרון, תחנות בעבודה עיתונאית**, כרך ראשון: עד עלות השחר, מוסד ביאליק, ירושלים, הקיבוץ המאוחד, 1950-2000, עמ' 34-36.
- [9] שם.
- [10] דניאל רוזן, **גדעונים, מפעילי הקשר בשרות המדינה שבדרך**, העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב. 2017, עמ' 25.

[11] כרמי פתאל (עורך), **הכפילים בשליחות הצלה עלומה**, איגוד החיילים המשוחררים בישראל, תל־אביב, 1990, עמ' 103.

[12] אהרן אפלפלד, **האיש שלא פסק לישון**, כנרת, זמורה־ביתן, אור יהודה, 2010, עמ' 15.

הצנחנים באלג'יריה

אל"ם (מיל') בעז זלמנוביץ', יועץ וחוקר עצמאי בענייני צבא 27.04.2021

מלחמת אלג'יריה סיקורת צנחנים עימות מוגבל

מאפייני העימות המוגבל באלג'יריה 1954-1962, והשלכתם על העימותים באזורנו. סקירת ספרו של ז'אק מאסי, "הצנחנים נגד הטרור - הקרב על אלג'יר" (תרגום: אביטל ענבר), מערכות, 1975

גנרל ז' מאסי, הצנחנים נגד הטרור, מערכות, תל־אביב, 1975

ב־1 בנובמבר 1954 הכריזה פל"ן (FLN - החזית לשחרור לאומי) על מרד העם האלג'ירי בשלטון הצרפתי. בעיני הצרפתים ששלטו באלג'יריה 132 שנה ובעיני למעלה ממיליון צרפתים שחיו בה, נדמה היה שמדובר ב"הפרות סדר". שמונה שנים ניטש מאבק בין צרפת לאלג'ירים, ובסופו, ב־1962, יצאה צרפת מאלג'יריה. בעיני המקומיים היה זה מאבק לשחרור ומרד בשלטון הצרפתי הזר. מנגד, הצבא הצרפתי ראה בכך מאבק בגרילה ובטרור, בשטח שהחשיב לחלק מצרפת. למדינות, לגופים ולפרטים המנהלים מאבקים - לעתים עקובים מדם כמלחמות או מאבקים לאומיים - נדמה שהסיטואציה שהם נתונים בה ייחודית. זה נכון בחלקו. לא ניתן להקביל ולהשוות באופן מוחלט מאבק אחד למשנהו, אולם יש מאפיינים דומים בקבוצות המאבקים הזרות. יש המוצאים דמיון כזה בין המאבק הישראלי-פלסטיני ובין המאבק באלג'יריה.¹ אין זה המקום לניתוח כזה ואין בידי הכלים לעשות כן, אולם בהתבוננות ברמה הטקטית ניכר שיש קווים להשוואה. בדצמבר 1956 נרצח ראש עיריית אלג'יר בידי מתנקש מפל"ן. האירוע שהתרחש שנתיים אחרי שהחל העימות העקוב מדם, יחד עם זעמם של ה"פייה נואר" (Pied Noir - המתיישבים הצרפתים באלג'יר. בתרגום חופשי: כפות רגליים

שחורות), גרמו למושל הכללי בצרפת להעביר לידי הצבא את האחריות הביטחונית על העיר. לראשונה מאז פרץ העימות קיבלה צרפת את אתגר פל"ן במלואו - עתה, העימות היה חייב, על-פי אליסטר הורן, להסתיים בתבוסתו הניצחת של אחד הצדדים.² אל המערכה הוטלה דיוויזיית הצנחנים העשירית בפיקודו של גנרל ז'אק מאסי.

מאסי, שפיקד על הקרב על אלג'יר ב־1957 היה תוצר מובהק של צבא המושבות הצרפתי ומאנשי צרפת החופשית של מלחמת העולם השנייה. לאחר המלחמה הקים את יחידות הצנחנים הצרפתיות הראשונות והשתתף במלחמת הודו-סין (וייטנאם). בראשות הדיוויזיה העשירית שהקים השתתף במהלכים הצרפתיים בסואץ, בזמן מלחמת סיני ב־1956, ולאחר מכן הוצב עם הדיוויזיה באלג'יריה. דמותו מתוארת כאיש צבא מקצועי חסר פניות ובעל גאווה מקצועית, שהכריז כי דיוויזיית הצנחנים מוכנה לקבל "30 עד 40 אחוזים" אבדות, וכי הוא מוכן לצאת עמה עד קצות התבל.³ ספרו של מאסי על המערכה הצנחנים נגד הטרור שיצא לאור בצרפת ב־1972 ונתפרסם בעברית ביולי 1975 בהוצאת "מערכות", מתאר את המערכה של הדיוויזיה העשירית. לספר יש לא מעט חסרונות. מאסי כמובן מתנצח בספר (אפולוגטיקה) עם משמיציו על דרכי הפעולה האכזריות והעינויים שהפעילו אנשיו. הוא מתנצח גם עם טענות פל"ן שהם אלה שניצחו בקרבות הטקטיים.⁴ נוסף על כך, הספר לוקה בסגנון ובניסוח, אולי בגלל התרגום ואולי זה סגנונו הפשוט והישיר של מאסי עצמו. עליו מסופר שכאשר בא שארל דה־גול לאלג'יריה ב־1958, לאחר בחירתו לנשיא, פגש את מאסי ושאל אותו בעוקצנות: "כן, מאסי, עדיין מטומטם?", וזה השיב, מלא כבוד ובלי הנד עפעף: "כן, גנרל, ועדיין גוליסט".⁵

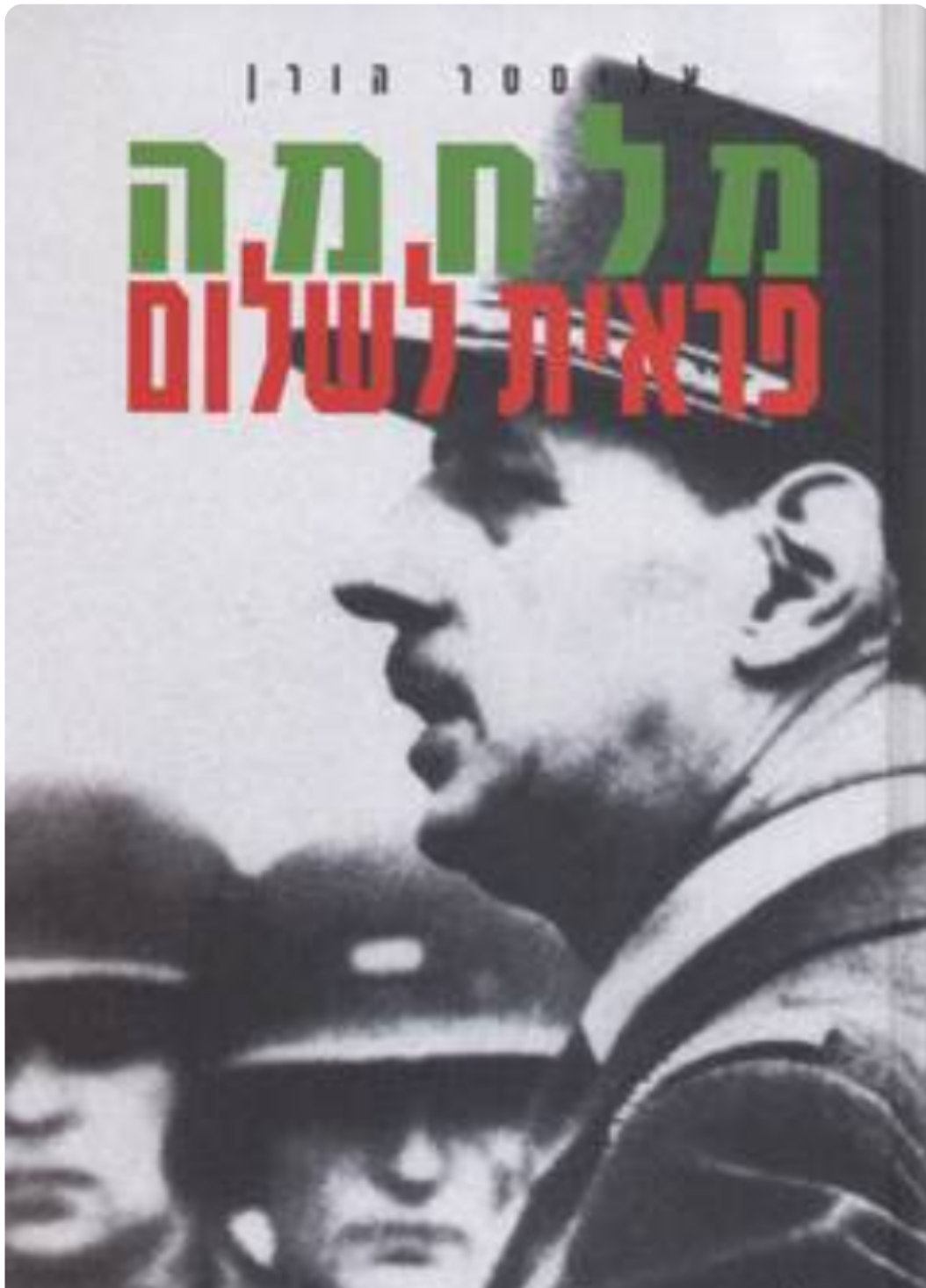

מלחמת העצמאות של אלג'יריה 1954-1962

ואולם, אנו באים לספר על יתרונותיו של הספר ולהמליץ על קריאתו. יתרונותיו הם אכן בפשטות, בישירות ובתיאורים הענייניים של פעולות מאסי ולוחמיו במערכה. הספר בנוי מפרקים שהם מעין תשובות של מאסי לשאלות ממוקדות. זהו סגנון כתיבה צרפתי מוזר מעט, אך נוח למעקב ולחיפוש. עקב הפשטות, קל להבחין בחשיבה הטקטית שמונחת ביסוד פעולות הלחימה של הדיוויזיה. כאיש צבא קבע, הדגיש מאסי את חשיבות ההופעה, הסדר והמשמעת של החיילים נוכח התפקידים הציבוריים-משטרתיים שמילא הצבא ולצורך הרתעה.⁶ עניין זה חשוב גם למורל הלוחמים. למורל הגיסות יש להבנתו חלק מרכזי ביכולת ליצור אורך נשימה ללחימה המצריכה סבלנות, ובה צועדים לעתים לאחור לאחר הצלחות. יש לדעת שהצבא הצרפתי חש על בשרו את רצף התבוסות שלו, שהחל ב־1940, עבור דרך הודו-סין וכלה בכישלון סואץ. לתחושת מאסי ושאר אנשי הקבע, הפעם: "הצנחנים היו חייבים לנצח במערכה על אלג'יר, לנצח בכל מישוריה של מערכה זו".⁷

ארגון הכוחות למיניהם שפעלו בעימות המוגבל מן הצד הצרפתי, הוא גורם חשוב בהצלחה. מאסי מציין ששיתוף הפעולה בין הצבא, המשטרה, הגורמים האזרחיים וגופים אחרים, יחד עם חלוקת האחריות והמשימות הם גורם מכריע: "שמנו קץ לאלתור [...] מעלתו של ארגון הגזרה אלג'יר-סאחל הייתה ביישומן של שיטות זהירות מתוך שמירה קפדנית על החוקים".⁸ בספר נתונות סוגיות הארגון והסמכות, דבר המעיד שאין זה עניין פעוט, ולא זו בלבד אלא שיש להתאים את ארגון הכוחות לפי המטרות והמשימות. שיטות הלחימה בתוך העיר אלג'יר, שהייתה שטח הלחימה הראשוני והעיקרי של הדיוויזיה ומוקד המרד להבנת מאסי, כללו

סריקות וחיפושים רחבי ידיים. היגיון הפעולה היה צמצום מרחב הפעולה של פל"ן, בידודו במרחבים שתוחמו, ובפירוק התשתית הארגונית והפוליטית שלו. לצורך כך אורגן המודיעין בכל הדרגים והיחידות. נדרש לאסוף ידיעות מכל רמה ורמה, לעבדן, להפיצן במהירות, ולתרגם את המידע לפעילות התקפית של תפיסה ופגיעה בפעילי פל"ן.⁹ הפרק העוסק במודיעין שמו "עד היכן הלכתם כדי להשיג ידיעות?".¹⁰ שאלה זאת רלוונטית לכל מקום וזמן ויש בה דרישה למחויבות מכל רמות הפיקוד וסוגי היחידות. על־פי אחת הטכניקות המפורטות, מקטלגים את האוכלוסייה באזור מגוריה ובאמצעות בדיקות ומעקב מאתרים שינויים ואורחים בבתים.¹¹ לצורך זה יש ללמוד את אזור הפעולה, שמות, כתובות, יחסים בין התושבים, הרגליהם ובעלי כוח רשמיים ובלתי רשמיים. זהו כלי פשוט ויעיל.

אליסטר הורן, מלחמה פראית לשלום - מלחמת אלג'יריה 1954-1962 (תרגום: עמנואל לוטן), מערכות, תל־אביב, 1989

בתחום זה של השגת הידיעות עולה השאלה המוסרית החשובה בעניין העינויים. מאסי מצדיק את פעולות העינויים בהישענו על עקרון "הפצצה המתקתת": "המטרה כאן הייתה להשיג מודיעין מבצעי מידי, ובו תלויים חייהם של אנשים חפים מפשע, שהפלי"ן מקריב במתכוון לקידום מטרתו. אכזריות מעין זו לא עוררה כל חשק לחמול על אלה שגילויים היה מאפשר לבלות השתלשלות כה גורלית".¹² בהמשך הוא מפרט את שיטות העינויים והבעיות, גם אלה המוסריות.¹³ גם אנחנו, קוראים ולוחמים - נדרשים להכרעות המוסריות האלה. הלחימה לא התמקדה רק בעיר אלג'יר ובקסבה שלה, אלא גם בשטחים הפתוחים וההרריים שבהם ניהל פלי"ן מלחמת גרילה. גם בהקשר זה מוצגות הטכניקות העיקריות שדרשו המבצעים ההתקפיים נגד פלי"ן: הפעלת כוחות ניידים רבים וכלים משוריינים. בה בעת קיים הצבא הצרפתי מבצעי השכנת שלום לחיזוק תחושת הביטחון של התושבים והעברתם לצד הצרפתי. לפי מאסי, לא ניתן לנצח במערכה בלי "כיבוש" האוכלוסייה.¹⁴

הצנחנים נגד הטרור מביא נושאים המעניינים אותנו, הנלחמים תקופה ממושכת בעימות מוגבל - עימות שמאפייניו דומים בחלקם לעימות שהתחולל באלג'יריה. ברמה הטקטית ניתן ללמוד ממנו לא מעט. מומלץ לקרוא את הספר ולעייין במסמכים המצורפים בסופו, אותם מביא מאסי כראיות, אולם עניינם בפירוט ההנחיות של משימות הצנחנים ובטקטיקות הלחימה בטרור ובגרילה. מאסי מסיים את ספרו בהכרזה שהצנחנים ניצחו במערכה על אלג'יר, לפחות בלחימה הטקטית. יש אינדיקטורים רבים שתומכים בעובדה זאת, חוץ מעדותו של מאסי,¹⁵ אך בהקשר זה הכותב חוטא למציאות ומציג בכך את הבעייתיות הגדולה שבעימות המוגבל. הניצחון איננו מושג אך ורק בשדה הקרב, ואולי בעיקר לא שם. הנה כי כן, מיליון צרפתים וחצי שמקורם בהתיישבות בת למעלה מ־135 שנה עזבו את אלג'יריה ועברו לצרפת. צורם לעין הפער שבין תוצאות הקרבות הטקטיים ובין הגדרות המטרות המדיניות והתוצאה הסופית.

הערות

- [1] ז'אן ז'אק סרוואן שרייבר, **סגן באלג'יריה**, כתר, ירושלים, 2002, עמ' 10-11.
- [2] אליסטר הורן, **מלחמה פראית לשלום - מלחמת אלג'יריה 1954-1962**, מערכות, תל־אביב, 1989, עמ' 196.
- [3] **שם**, עמ' 197; גנרל ז' מאסי, **הצנחנים נגד הטרור - הקרב על אלג'יר**, מערכות, תל־אביב, 1975, עמ' 59-63.
- [4] מאסי, 1975, עמ' 7-8.
- [5] הורן, 1989, עמ' 197.
- [6] מאסי, 1957, עמ' 73.
- [7] שם; גנרל אלן ביזאר, "בידוד המרידה האלג'ירית והשמדת חוליות מזוינות", מתוך מרטין ס' אלכסנדר, מרטין אוונס וג' פ' וו' קיג'ר (עורכים), **מלחמת אלג'יריה - חוויות, דימויים, עדויות**, ידיעות אחרונות, תל־אביב, 2004, עמ' 267. לתיאור ספרותי מרתק, לטעמי, על לחימת הצבא הצרפתי בהודו-סין ובאלג'יריה ועל תחושות אנשי הקבע, ראו: ז'אן לארטגי, **הצנטריונים**, משרד הביטחון וזמורה ביתן, תל־אביב, 1982.
- [8] מאסי, 1975, עמ' 222.
- [9] מאסי, 1975, עמ' 105 ואילך; אלכסנר ז' זרבודאקוס, "מהודו-סין לאלג'יריה: לקחים מלוחמה נגד חתרנות" מתוך אלכסנדר, אוונס וקיג'ר, **מלחמת אלג'יריה - חוויות, דימויים, עדויות**, עמ' 69-72; עדות אישית של רס"ן פול-אלן לז'ה, **שם**, עמ' 283-289.
- [10] מאסי, 1975, עמ' 105.
- [11] שם, עמ' 109.
- [12] שם, עמ' 127.
- [13] שם, עמ' 126-132.
- [14] שם, עמ' 204-213; סרוואן-שרייבר, הגם שספרו הוא אנטי־מלחמתי ברוחו, מתאר יפה את המשימות הללו ממבט של קצין זוטר. ספרו מעניין גם בהקשר זה.
- [15] Charles R. Shrader, **The First Helicopter War: Logistics and Mobility in Algeria, 1954-1962**, Connecticut & London, 1999.

על "המלחמה בין אנשים" ואיום מדינתי: סקירת ספרו של רופרט סמית התועלת שבכוח

ד"ר טל טובי, מרצה בכיר במחלקה להיסטוריה כללית, אוניברסיטת בר אילן 06.05.2021

התועלת שבכוח המלחמה בקרב אנשים השתנות תחת אש תיאוריה צבאית

ספרו של סמית הוגדר על ידי הרמטכ"ל כספר חובה לקציני צה"ל. מדובר בספר חשוב, אולם חלק מטענות היסוד בו אינן רלוונטיות למציאות הצבאית הנוכחית

רופרט סמית, התועלת שבכוח, מערכות והמעבדה התפיסתית, תל אביב, 2013

ב־2005 יצא הספר **התועלת שבכוח** לאור באנגלית, והוא מסכם את תובנותיו של המחבר, שהשתחרר בדרגת גנרל לאחר 40 שנות שירות צבאי בצבא בריטניה (1962-2002).¹ במהלך הקריירה שלו פיקד סמית על כוחות סדירים ופעל בזירות עימות שונות. דפוסי הפעולה שאליהם נחשף הם שהביאו אותו לכתיבת הספר ולטענה המרכזית העולה ממנו: בשלהי המאה ה־20 העולם נכנס לפרדיגמה חדשה - המלחמה בקרב אנשים (War Among People), וצבאות המערב אינם מתאימים לסגנון הלחימה החדש. סגנון זה מתאפיין לדעת סמית, בכך שהסכסוכים נוטים להיות ארוכים יותר. כמו כן הם בין ארגונים לא מדינתיים או מדינתיים למחצה בינם לבין עצמם, ובינם לבין מדינות. זאת כיוון שמדינות המערב לא מוכנות לא יכולות, או לא יודעות

להפעיל את צבאותיהן באופן מכריע. כדי להוכיח את הטענה סמית מספק, בחלקו הראשון והשני של הספר, את ההיסטוריה הצבאית החל בימיו של נפוליאון, עבור דרך העידן הגרעיני וכלה בשנות המלחמה הקרה. את התקופה הזאת הוא מכנה בשם "העידן התעשייתי", ולפיכך צבאות המערב הם צבאות תעשייתיים שקיבלו את כל משאבי האומה שלהם. סוג זה של מלחמות הגיע לשיאו בשתי מלחמות העולם. אין בכך טענה חדשה או מקורית של סמית אלא שימוש, אם כי ללא הפניה, לטענתם של אלווין והידי טופלר אודות מלחמות הגל השני כפי שהציגו בספרם **מלחמה ואנטי מלחמה**².

העידן של מלחמות מתועשות הסתיים לאחר מלחמת העולם השנייה, אך הצבאות המדינתיים המשיכו להיות מתועשים גם בשנות המלחמה הקרה ולפיכך הפכו ללא רלוונטיים עבור המלחמות שהתנהלו בעולם לאחר 1945. מפקדי הצבאות וממשלותיהם סירבו להכיר בכך שנוצרה פרדיגמה חדשה, ולפיכך ספגו תבוסות במחצית השנייה של המאה ה־20. גם אם לא הובסו באופן ישיר בשדות הקרב השונים, הרי שמטרות המלחמה ברמה המדינית לא הושגו. הדוגמאות שסמית מביא הן: צרפת באלג'יריה, ארצות־הברית בווייטנאם וברית המועצות באפגניסטאן. כמו כן, חוסר הבנה זה הוא שמנע מכוחות שמירת השלום של נאט"ו להפסיק את מלחמת האזרחים ביוגוסלביה בשנות ה־90. אין כל ספק שסמית מעלה טענה זאת לנוכח הכישלון של כוחות שמירת השלום במניעת טבח סרברניצה (יולי 1995) הנחשב כיום לאחר ממעשי הרצח ההמוניים הגדולים באירופה לאחר מלחמת העולם השנייה. לדעתו, כוחות שמירת השלום פעלו במשימות הומניטריות, אך הכשרתם הצבאית וצידום של החיילים התאימו למלחמות המתועשות.

בריקדות שהוקמו במהלך מלחמת העצמאות של אלג'יריה, ינואר 1960

בחלק האחרון של הספר סמית מפרט את מהותה של הפרדיגמה הצבאית החדשה, שמדגישה את אופייה של המלחמה כעימות בין אנשים ולא מלחמה בין מדינות. כך למשל חוסר ההבנה שהתפתחה פרדיגמה חדשה נמצאת בעובדה, כי בכל עת נעשה חיפוש לשימושים חדשים עבור מסגרות צבאיות וכלי נשק השייכים למלחמות התעשייתיות. חלק זה מדגיש את הטענה המרכזית כי פניה ומהותה של המלחמה השתנו וסמית אף מספק דרכי פעולה חדשות המתבססות על ניסיונו הצבאי. ואולם, נראה כי תובנות אלה נובעות יותר מתסכולו הרב בעת שפיקד על כוחות שפעלו באזורים שבהם המלחמה הייתה המלחמה בין אנשים (אירלנד, בלקן). את פירוט פני המלחמה החדשה עושה סמית בעזרת דיון על מערכות שבהן לפחות צד אחד היה כוח לא סדיר/ארגון לא מדינתי, ובכלל זה מלחמות אזרחים וסכסוכים אתניים שונים בבלקן, במזרח התיכון ובאפריקה. העימותים שבהם הוא דן בחלק זה שייכים כולם לתחום המלחמה בין אנשים, מולם כוחות סדירים התקשו לפעול. סמית מנתח מצבים שבהם מדינות התאימו את הטקטיקות שלהן כדי להגיב לסוג זה של מלחמות כדוגמת צה"ל באנתפאדה השנייה. לאחר שהובן כי עוצמת אש תעשייתית איננה רלוונטית - שבה ישראל לנקוט את דרך הסיכולים הממוקדים. אם נחזור לתזה של בני הזוג טופלר, הרי שהמלחמות בין האנשים הן מלחמות הגל הראשון, וצבאות הגל השני (תעשייתי) והגל השלישי (מידע) חייבים להתאים עצמם

לדפוס הפעולות של צבאות הגל הראשון. אחת הדרכים לכך היא שימוש מוגבר בכוחות למבצעים מיוחדים, המגובים בטכנולוגיות על.

דרך ניתוח מקרי המבחן השונים מגיע סמית לכמה מסקנות ביקורתיות. הראשונה - מדינות המערב מפעילות את צבאותיהן בשאיפה שייגרמו לכוחותיהם מינימום של אבדות בכוח אדם ואמצעי לחימה. הפעלה זאת איננה מביאה להכרעה בלחימה, ומשם כך להתארכותה. ביקורת נוספת היא כי לחיילים שלחמו נגד כוחות לא סדירים באפגניסטאן ובעיראק לא היו הכישרים או הציוד המתאים למשימות שאליהן נדרשו. הצבאות התמקדו בהיבט הטקטי ולא האסטרטגי, תוך חוסר הבנה מהותי במאפייני התרבותיים של האוכלוסייה שבה פעלו. המודיעין היה כמותי ולא איכותי, כלומר מספר הלוחמים ואמצעי הלחימה שברשותם ולא על יעדיהם הפוליטיים של הארגונים הלא סדירים. גם כאן לא מחדש סמית הרבה. כבר באוגוסט 1917 פרסם תומס אדוארד לורנס, הידוע יותר בכינוי "לורנס איש ערב", מאמר עבור קצינים בריטיים שעמדו לבוא במגע עם האוכלוסייה הערבית בעבר הירדן וסוריה בשם "The Twenty Seven Articles"¹. כמעט 90 שנים לאחר מכן פרסם כתב העת **Military Review** מאמר פרי עטו של דיוויד קילקולן תחת הכותרת "The Twenty Eight Articles"⁴. כוונתו של המאמר הייתה לספק תובנות לכוחות מערביים כיצד לפעול ולהתנהג עם אוכלוסייה ערבית ומוסלמית. קריאת שני המאמרים מעלה מסקנה זהה: על-מנת למצוא את הדרך להשיג את תמיכתה של האוכלוסייה המקומית, יש ללמוד ולהבין את מכלול ההיבטים המרכיבים את התרבות הערבית-מוסלמית. כמו כן ניתן להסיק מסקנה רחבה יותר - יש להבין את מאפיינייה של כל חברה שאיננה מערבית, אם כוחות מערביים מתעתדים לפעול בקרבה.

צוות ספצנאז (יחידה למבצעים מיוחדים) נערך למשימה באפגניסטאן, 1988. צילום: מיכאיל אבסטאפייב

אין להתייחס לספרו של סמית כמציג תיאוריה צבאית חדשה, ויש לזכור כי סמית עצמו לא מתיימר לכך. יש לקרוא את הספר כאוטוביוגרפיה של המחבר המסכמת עשרות שנות שירות צבאית ותובנותיו משירותו זה. לפיכך יש למקם ספר זה בשורה אחת עם ספרים שמחבריהם הציגו את ניסיונם הצבאי ותובנותיהם מהשירות כפי שעשו רבים לפניו. כדוגמת **The Prairie Traveler** - ספרו של רנדולף מארסי, קצין אמריקני שצבר ניסיון רב במלחמות נגד האינדיאנים⁵, או ספרו של הבריטי צ'רלס קולוול **Small Wars: Their Principles and Practice**, המציג את תובנותיו ממלחמות הספר שניהל הצבא הבריטי בהודו ובאפגניסטאן.⁶ ספרים אלה, ובמיוחד זה של קולוול, היו בעלי השפעה רבה ובסיס למלחמות נגד כוחות לא סדירים. עם זאת, צבאות סדירים לא מצאו לנכון להפוך את המעשה להלכה, כלומר כתיבתה של תיאוריה צבאית עבור "המלחמה בין אנשים".

"המלחמה בין אנשים" מתנהלת בין שתי קבוצות או יותר השונות זו מזו בהיבט התרבותי ובכלל זה מוצא אתני שונה ואף דתי. טענה זאת מהווה קריאת תגר על קביעתו של ההוגה הפרוסי קרל פון קלאוזביץ הטוען כי המלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים. במבוא הארוך לספרו **תולדות הלחימה**⁷ טוען ג'ון קיגן כי

המלחמה היא המשך התרבות באמצעים אחרים, וטענה זו עומדת גם בבסיס ספרו של סמואל הנטינגטון **התנגשות הציביליזציות**.⁸ לפיכך מדינות מערביות היוצאות למלחמה נגד עמים, קבוצות ואף מדינות שאינן בנות תרבות המערב, חייבות להתאים את קביעתו של קלאוזביץ לפרדיגמה צבאית שונה.

דגלאס מקגרור,
השתנות תחת אש,
מודן ומשרד הביטחון,
בן שמן, 2007

מדוע אין להתייחס לספר זה כאל תיאוריה צבאית?

צבאות המערב עדיין מכינים עצמם למלחמה סדירה עם אויבים מדינתיים, ועדות לכך היא ההתמקדות המחודשת של הצבא האמריקני בסוג כזה של מלחמה (Large-Scale Combat Operations), נוסף על פרסומה של דוקטרינה מעודכנת (FM 3-0 Operations 2017) ולימוד ההיסטוריה של מלחמות "תעשייתיות" באקדמיות לפו"ם של הצבא. בהקשר זה יש לציין כי תופעת המלחמה בין מדינות וצבאות סדירים לא נעלמה לאחר מלחמת העולם השנייה, אם כי מספרן פחת באופן משמעותי. מלבד ארבע המלחמות בין ישראל למדינות ערב, נוכל לציין למשל את מלחמת קוריאה (1950-1953) המלחמה בין הודו לסין (1962) שלוש המלחמות בין הודו לפקיסטן (1947-1949, 1965, 1971), מלחמת סין-וייטנאם (1979), מלחמת איראן-עיראק (1980-1988) ושתי המלחמות נגד עיראק (1991, 2003). יש לציין כי גם מלחמת וייטנאם התפתחה בשנותיה האחרונות למלחמה בין מדינות. לאחר מלחמת העולם השנייה ובמיוחד בשנות ה־60 של המאה ה־20 החלו צבאות המערב לכתוב תיאוריות צבאיות בתחום המלחמה נגד כוחות לא סדירים, מה שיצר תיאורטיקנים חשובים כדוגמת רוברט תומפסון הבריטי, דיוויד גלולה הצרפתי ואדוארד לנסדייל האמריקני. כמו כן, אם נזכור כי ספרו של סמית משקף לא רק את ניסיונו הצבאי אלא גם את המציאות בעת פרסום הספר (2005), הרי שהטענות שהוא מעלה בדבר אי מוכנותם של צבאות המערב ל"מלחמה בין אנשים" חדלו להיות רלוונטיות עם פרסומו של FM 3-24 Counterinsurgency ב־2006. דוקטרינה זאת, לא רק שמיקמה את מחברה גנרל דיוויד פטראוס כאיש הלכה ומעשה, אלא בעיקר שימשה את הצבא האמריקני במלחמתו המוצלחת נגד הכוחות הלא סדירים בעיראק.

ספרו של סמית מצטרף לספרו של דגלאס מקגרור **השתנות תחת אש**⁹ כשני ספרי קריאת חובה שאותם הגדיר הרמטכ"ל רא"ל אביב כוכבי לקציני צה"ל מדרגת סא"ל ומעלה. מדובר בשני ספרים חשובים, ועדות לכך היא ההד הרב והביקורות החיוביות (בדרך כלל) שלהם זכו הספרים עם פרסומם. כאן נמצאת גם חולשתם עבור צה"ל. שני הספרים תיארו את המציאות בתקופה שבה פורסמו באנגלית (מקגרור 2003; סמית 2005), אז נמצאו צבאות המערב במשבר מבצעית־תפיסתי ובכלל זה גם צה"ל. ואולם חלק מטענות היסוד של הספרים אינן רלוונטיות למציאות הצבאית של העשור השלישי של המאה ה־21. סמית אמנם מתאר משבר, אך ראינו כי הצבא האמריקני, לדוגמה, התגבר עליו, וכי למרות התמשכותה של "המלחמה בין אנשים" הרי שאיום הייחוס העיקרי הוא האיום המדינתי.

הערות

[1] General Sir Rupert Smith, **The Utility of Force**, Allen Lane, United Kingdom, 2005. **שבכוח**, מערכות והמעבדה התפיסית, תל אביב, 2013. התועלת

[2] אלווין והידי טופלר, **מלחמה ואנטי מלחמה**, מעריב, אור יהודה, 1994.

[3] T.E Lawrence, "The Twenty Seven Articles", **The Arab Bulletin**, 20 August 1917

[4] David Kilcullen, "Twenty-Eight Articles: Fundamentals of Company-level Counterinsurgency", **Military**

.Review 83 (3) (May-June 2006), pp. 103-108

.Randolph Marcy, **The Prairie Traveler**, U.S Government, 1859 [5]

.Charles E. Callwell, **Small Wars: Their Principles and Practice**, 1896 [6]

ג'ון קיגן, **תולדות הלחימה**, דביר, אור יהודה, 1996. [7]

סמואל הנטינגטון, **התנגשות הציביליזציות**, הוצאת שלם, ירושלים, 2003. [8]

דגלאס מקגרגור, **השתנות תחת אש**, מודן ומשרד הביטחון, בן שמן, 2007. [9]

מדוע במשך כ־20 שנה לא השכילו צה"ל וממשלות ישראל לחסל את הטרור מעזה?

אלוף (דימ') זאב אלמוג, לשעבר מפקד חיל הים 26.05.2021

חיל הים יחידות מיוחדות טרור רצועת עזה

הגיעה השעה להילחם בטרור באמצעות יחידות מיוחדות ולחימה זעירה, ולזנוח את השימוש בפורמציות גדולות ורבות עוצמה וממדים כמו כוחות אוויר, שריון, תותחים ועוצבות רגלים, שלא משיגות את תכליתן

תותח מתנייע M-109 של גדוד 55 שבחטיבת האש 215 של חיל התותחנים יורה לעבר רצועת עזה במסגרת מבצע שומר החומות, 18 במאי 2021. צילום: גיא חסון, דו"ץ

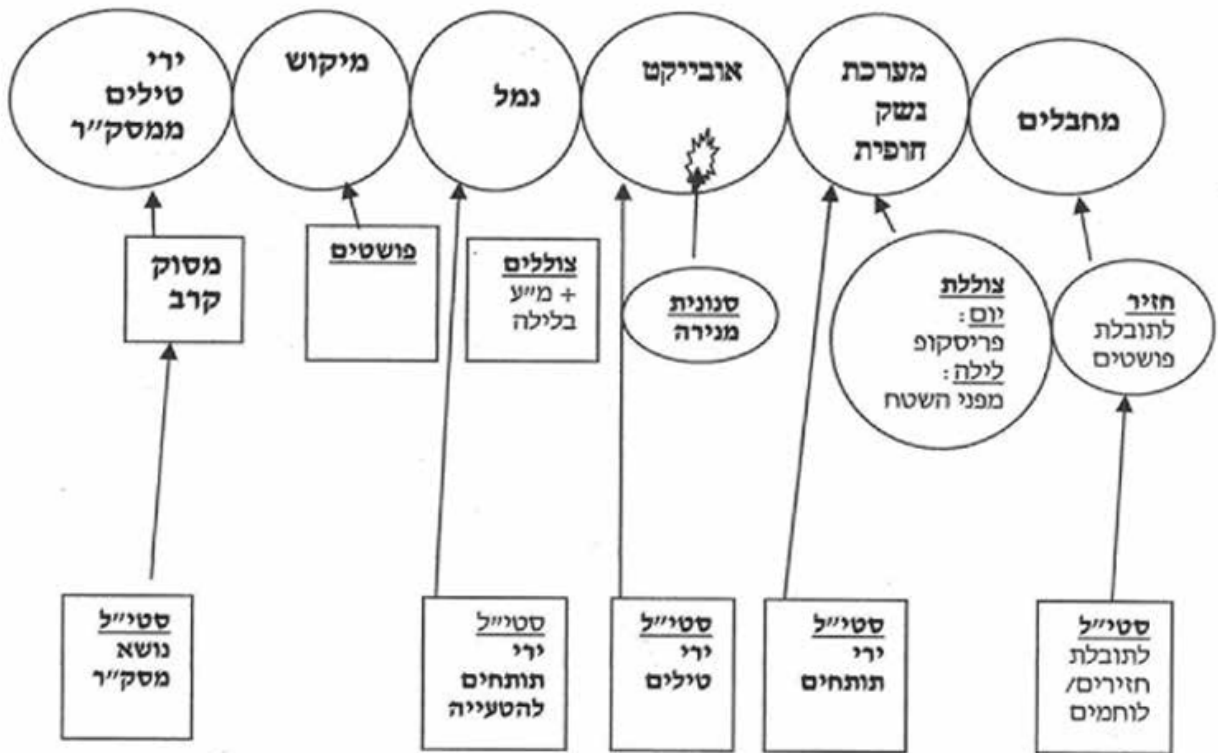
ארצות־הברית בווייטנאם, צרפת בווייטנאם ובאלג'יריה, רוסיה באפגניסטאן - אלה כמה דוגמאות למעצמות שנחלו תבוסה כאשר לחמו באמצעות כוחות אדירים נגד כוחות טרור שחימושם היה פרימיטיבי ונחות מהן בהרבה. לחימה זו בטרור נמשכה שנים רבות והייתה כרוכה במאמץ עצום, בהשקעת כוחות רב־ממדים, במשאבים אדירים ובספיגת אבדות קשות. לא רק תבוסה צבאית נחלו המעצמות הללו, אלא גם אובדן של יוקרה מדינית וכושר הרתעה. בסופו של דבר, הן נאלצו לנטוש את המערכה בבושת פנים, לסגת חזרה לארצותיהן המרוחקות ואת הריק שהותירו אחריהן מילאו ארגוני הטרור שכוננו ממשל עצמי משלהן.

ואולם, בניגוד לארצות־הברית לצרפת ולרוסיה, שלהן הייתה אופציה לשוב לחיק החם של ארצותיהן, לישראל האופציה הזאת איננה קיימת והיא נאבקת בטרור כעשרים שנה ללא הכרעה של ממש. הטרור ממשיך לסכן את חייהם של כמיליון מתושבי הדרום, ומעת לעת לא נרתע מלהרחיק פגיעתו אף צפונה להם. מנהיגי הטרור העזתי ממשיכים לסכן את חייהם, את רכושם ואת פרנסתם של תושבי הדרום, אף שהם עושים שימוש באמצעים פרימיטיביים למדי וחרף היותם נצורים ומסוגרים מכל עבר. בשונה מן המעצמות שנזכרו קודם לכן ונלחמו בטרור הרחק מגבולן, תושבי ישראל חיים בצמוד לגבולה המידי של רצועת עזה ואין להם לאן לסגת. למרות זאת, ישראל הרשמית אינה תובעת לבעלות או לשליטה על שטחי עזה.

התגובות הצבאיות של ישראל נגד גורמי הטרור בעזה אינן שונות בעיקרן מדרכי התגובה של אותן המעצמות - הפגזות מסיביות והישענות על עוצבות לוחמים רבות. התוצאות בשני המקרים זהות. במהלך השנים הדרג הצבאי והדרג המדיני הניבו עד כה שתי דרכי תגובה בלבד: כיבוש הרצועה או "הכלה" באמצעות מכות אש נקודתיות. מעת לעת ננקטו סיכולים ממוקדים של מנהיגים, אולם גם הם לא פתרו את הבעיה מעיקרה משום שתמיד נמצא מחליף אחר שאינו שונה מקודמו.

מקובל להניח, שהרוב בישראל מסכים שפתרון מדיני הוא בלבד הבסיס להשגת הסדר בעזה, אך בה במידה הוא חש ומכיר בכך שעד שיושג הסדר כולל לבעיית הטרור בעזה והתחמשותו דרושה תגובה צבאית נמרצת ההולמת את כוחו של צה"ל. אני סבור שעד שיושג פתרון מדיני, יש ברשותנו מענה צבאי אפקטיבי הנשען על עצימות כוח נמוכה ומבוסס על דגם שאינו מחקה את המעצמות שכשלו בלחימתם הממושכת בטרור. דגם כזה הופעל בגזרה אחת בלבד. הוא מונח מתחת לאפנו, ואף השיג ניצחון מוחץ בזירה אחת, הלא היא גזרת הים והחוף, שם כבר 42 שנים אין חדירות טרור קטלניות וזאת לאחר כישלונות שנמשכו במהלך עשור שנים (1979-1971). הישג זה של זרוע הים שהושג ללא אבדות בנפש, התרחש בעקבות שינוי מובהק במדיניות הלחימה בטרור. מדיניות זאת נשענה על עקרון בסיסי אחד והוא תקף, לדעתי, בכל תווך (לרבות ביבשה): נגד טרור וגרילה יש להילחם באמצעות שימוש ב"יחידות מיוחדות", דהיינו בכוחות זעירים איכותיים ומאומנים היטב בלחימה פנים אל פנים, ולא באמצעות עוצבות גדולות ואש מסיבית ורחוקה (מן האוויר או מן הקרקע); אלה האחרונים, ינוצלו לסיוע בלבד, שיופעל בעורף היחידה הלוחמת במחבלים, ולא בחזיתה.

שילובי כוחות ואמצעים לפגיעה במחבלים על החוף

הפיגועים מן הים והצעדים נגדם

במהלך כל שנות ה-70 של המאה ה-20 נמשכו הפיגועים מן הים מבלי שצה"ל בכלל וחיל הים בפרט הצליחו למנוע אותם. בתקופה זאת רווח בחיל הים הביטוי: "אי אפשר לסגור את הים הרמטית". הביטוי אמנם נכון, אבל אין זה אומר שראוי להשאירו פרוץ כפי שהתרחש באותן השנים. בתגובה, במקום פעולות תגמול התבססו בחיל הים על פעילות התקפית יזומה שכללה מארבים, פשיטות, הטבעת אוניות בנמלים, מיקוש שטחי אימונים, צליפות מטווחים קרובים, פיצוץ מבנים שבשימוש המחבלים, הפגזות תותחים או טילים בהכוונת הלוחמים שחדרו לשטחי החוף ולכידת מחבלים בלב ים. את הלחימה ההתקפית הובילה שיטת 13, כשבפורפה מופעלות (לשם תובלה, שליטה, מודיעין וסיוע לחילוץ) היחידות "הכבדות" (סטי"לים, צוללות ודבורים) והקו המרכזי המנחה הוא עיקרון ההפתעה (במקום, בשיטה, בעיתוי ובאמצעי) בשלהי 1979, הוסרו מעל פני השטח 58 תצפיות קרקעיות שנפרסו ב-1978 לאורך חוף ישראל בעקבות הפיגוע בכביש החוף ב-11 במרס 1978, וזאת לאחר שהוכח שהתצפית מהן הייתה נטולת ערך, הפעלתן יקרה ומחוסרת יכולת שליטה והתצפיות עצמן עלולות להפוך יעד לפיגוע. במקום הפריסה המגננתית, עברו בחיל הים לפעילות התקפית, בעיקר זו המכוונת נגד כל התארגנות חבלנית ובכל אתר שמחוץ לשטח ישראל; הפעולות נעשו במנותק מהנקודה ממנה יצאו המחבלים לפגוע בישראל (שכן, עם יציאת כוח הטרור לפיגוע בישראל, הסתלקו המחבלים מנקודת היציאה מחשש לתגמול). במסע ההתקרבות וההיערכות ליעד התקיפה הקפדנו

לתכנן ולנוע בתנועה חשאית ושקטה, ולפיכך נמנענו ככל האפשר משימוש במטוסי ומסוקי קרב. ההחפה בסמוך ליעדי המחבלים התבצעה בשחייה או בצלילה שמבטיחים חשאיות, פשטות והפתעה של האויב. לפני שתקפנו יעד וידאנו ואימתנו את דיוק המודיעין למבצע, אשר על-פי הצורך נעשה באמצעות צוללת או כלים זעירים. הטבעה של אוניית מחבלים בתוך נמל נעשתה אך ורק לאחר זיהויה הוודאי ואישור מח"י לביצועה, ורק על סמך אישור שקיבלו הצוללים באלחוט - על אף הסיכון שבדבר - בסמוך למטרה.

הפגיעה האפקטיבית ביעדי מחבלים התבצעה, בין השאר, באמצעות שילובי כוחות בין כלי חשאי (כגון צוללת הנעה בקרבת החוף או כלי זעיר של שייטת 13) ובין סטי"ל המתייצב בעומק הים במרחק בלתי נצפה מהחוף כשהוא ערוך לירי מידי. את הירי מהסטי"ל החליף, בנסיבות מתאימות, מסוק קרב. כמו כן, בוטלו לחלוטין סיורי שגרה של סטי"לים בעומק הים שהוערכו כחסרי תועלת ובמקומם בוצעו ביום, בליל ובעומק הים, איתור וזיהוי של אוניות מחבלים (הנושאים אמל"ח או מחבלים) בהתבסס על מודיעין קונקרטי. אונייה כזו נעצרה ועברה סריקה מאובטחת שבוצעה על-ידי צוותי הקומנדו הימי מול חוף ישראל ולא בלב ים, כבעבר. לאחר שהאונייה נלכדה היא כוונה והובלה לקרבת חוף ישראל. ואם הצוות שלה הופלל - הוא הועמד למשפט וספינתו הוחרמה כדין. אוניית סוחר כלשהי שהגיעה לישראל ולא דווחה מעומק הים על כוונתה להגיע לישראל עוכבה לבדיקה ביטחונית ליממה לפחות - צעד שגרם לה הפסד כספי ניכר. בעקבות זאת טרחו כל האוניות לדווח כהלכה, ובכך נחסכו שעות ים רבות של סטי"לים שהוזנקו בעבר ללב ים כדי לבדוק. בסיסי חיל הים לאורך הים התיכון ומפרץ אילת הפכו ל"בסיסי זירה" שגבולם הורחק ימה מהחוף. הם נשאו מעתה באחריות לכל התרחשות שאירעה בשטח זירתם ובמתקניהם. להמחשת המשמעות הארגונית והקריטית הנובעת משינוי זה, ניעזר בפיגוע "כביש החוף". בעת הפיגוע לא היה מפקד בסיס חיפה (בדרגת תא"ל) מוסמך להניע או להזניק כלי שיט הנשענים על בסיסו כדי לפעול נגד המחבלים, ורק מפקדת חיל הים בקריה הייתה מוסמכת לכך. לעומת זאת, לאחר הפיגוע שאירע בנהריה באפריל 1979, כשהאחריות על הנעשה בגבולה הימי של זירת חיפה כבר הייתה מוטלת האחריות על מפקד בסיס חיפה, נלכדו עד סוף אותה שנה שלוש חוליות מחבלים נוספות בדרכן לפגע.

לטעמי, ניתן בשיטות דומות לאלה שנקטנו ליישם ניסיון זה - תוך התאמה רלוונטית - בתחום היבשה בחבל עזה. בדרך זו, להערכתי, קיים הסיכוי אם לא למגר אזי לדכא את הטרור מעזה ואת הביטחון והתוקפנות של מנהיגיה, בלי להעלות את גובה הלהבות שיגררו להסלמה כללית וללחצים בין-לאומיים. רצף חדירות בלתי פוסק לרצועת עזה באמצעות כוחות רגלים מיוחדים יכול להכות מטווח קרוב באפקטיביות ובהפתעה יעדים בעלי משמעות בתוכה, כגון: משגרי רקטות, משגרי בלוני ועפיפוני נפץ, פתחי מנהרות, מפקדות ומוצבים, מיקוש שטחי אימונים ומחנות חמאס, פיצוץ מחסני תחמושת ומעבדות נשק, פשיטות ומארבים קרקעיים ולכידת שבויים. כל אלה יטילו, על יסוד ניסיוננו, פחד ואימה בשדרת הלוחמים והפיקוד של חמאס, ובעיקר יגרמו להרתעה. בעורף זירת הפעולה יימצאו בכוננות לסיוע וחילוץ טנקים, ארטילריה, מטוסים ומסוקי קרב וכוחות רגלים. עקב גודלה הקטן יחסית של רצועת עזה, השגת המודיעין הוודאי נוח לאין ערוך להשגה בהשוואה לאילוצים שנפלו בחלקנו עקב הצורך לפעול פרקי זמן ממושכים ובמרחקים גדולים גם בטריפולי שבצפון לבנון, בתוניסיה או באלג'יריה.

לוחמי שיטת 13 מסתערים מן הים. צילום: זיו קורן

דרוש שינוי כיוון אמיתי

הפיגוע הקטלני בנהריה היה הפיגוע האחרון מן הים לאחר עשור. עם זאת, המבצעים הצה"ליים הנרחבים נגד המחבלים, החל במבצע "ליטני" שהוביל למלחמת לבנון הראשונה, עבור דרך מבצעי "דין וחשבון", "ענבי זעם" ומלחמת לבנון השנייה וכלה במבצעי "עופרת יצוקה", עמוד ענן" ו"צוק איתן" - כולם מבצעים רבי־ממדים - לא הניבו ביבשה תוצאה דומה לזו שהושגה במערכה שהתנהלה בים. התווך הימי אינו שונה מבחינת עקרונות ומדיניות הלחימה ותנאי ההתמודדות עם סוגיה זו, שכן טווחי הלחימה, ריבוי המטרות בים ובחוף, הצורך לזהותן בוודאות כדי לא לפגוע בחפים מפשע, התנאים הפיזיים, נוכחות בין־לאומית מתמדת - כל אלה קשים ומסובכים לא פחות, ולעתים אף יותר, מאלו שביבשה. יש ללמוד את הניסיון ההיסטורי גם של אחרים ולהכיר בכך שעקרונות וכללי ההתמודדות עם סוגיית הטרור הם אוניברסליים והגיעה השעה לשנות כיוון - להילחם בטרור באמצעות יחידות מיוחדות ולחימה זעירה, ולזנוח את השימוש בפורמציות גדולות ורבות עוצמה וממדים כמו כוחות אוויר, שריון, תותחים ועוצבות רגלים, שלא משיגות את תכליתן.